

Teunis Brand: “Het onderscheidende van het Lindeboom Instituut is de verbinding van wetenschap met levensbeschouwing”

Sinds september 2022 is dr. Teunis Brand directeur van het Lindeboom Instituut als opvolger van dr. Sander Luitwieler. Naar aanleiding hiervan stellen we hem een aantal vragen.

Kun je iets over jezelf vertellen?

“Ik ben getrouwd, vader van drie kinderen en woon in het pittoreske Oene, aan de rand van de Veluwe. Naast mijn werk vind ik het fijn om met mijn handen bezig te zijn. We wonen in een woonboerderij, dus er is altijd genoeg te doen in en om het huis. Ik heb economie gestudeerd aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en een master filosofie aan de Vrije Universiteit Amsterdam gevolgd. Na mijn studie heb ik een jaar bij het Wetenschappelijk Instituut van de Christen-Unie gewerkt. Daarna ben ik als promovendus verbonden geweest aan Wageningen University. Sinds augustus 2019 werk ik voor het Lindeboom Instituut en Stichting voor Christelijke Filosofie, waarvan dus sinds september als directeur.”

Wat houdt deze functie in?

“Het is de verantwoordelijkheid van de directeur om de voorwaarden te creëren voor het uitvoeren van de missie van het Lindeboom Instituut: reflectie op medische ethiek en ethiek van de zorg vanuit christelijk perspectief. Ik ben dus zelf niet direct met de inhoud bezig, maar de randvoorwaarden daarvoor. Denk aan beleid, financiën, fondswerving en praktische organisatie. Dat doe ik uiteraard niet alleen, maar samen met mijn collega's Marieke Haan (bureaumanager) en Tabitha Moes (communicatiemedewerker). Daarnaast speelt Arthur Alderliesten een belangrijke rol in het onderzoeksnetwerk.

Omdat ik al een aantal jaar voor het Lindeboom Instituut heb gewerkt als communicatiemedewerker, ken ik de organisatie goed. Dat zorgde voor een relatief soepele overgang naar de rol van directeur. Het mooie is dat ik tegelijk gestart ben met prof. dr. Stef Groenewoud, die sinds september

▼
Lindeboomhoogleraar is. Het is prettig om met elkaar op te trekken en nieuwe ideeën te ontwikkelen voor het instituut. Dat geeft veel energie.”

Waar kijk je het meest naar uit binnen deze nieuwe functie?

“Het Lindeboom Instituut is een echte netwerkorganisatie. Er zijn veel personen en organisaties die het instituut een warm hart toedragen en financieel steunen. Ik zie ernaar uit om met deze partners samen te werken en met elkaar te verkennen waar het Lindeboom Instituut het verschil kan maken. In de samenwerking ontstaan namelijk vaak nieuwe plannen en ideeën.”

Wat onderscheidt het Lindeboom Instituut van andere organisaties die zich met christelijke zorg bezighouden?

“Het Lindeboom Instituut maakt zich sterk voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek naar medische ethiek en ethiek van de zorg vanuit christelijk perspectief. Het onderscheidende zit daarbij in de verbinding van wetenschap met levensbeschouwing. Ik ben daarom ook erg blij met de vestiging van de Lindeboomleerstoel aan de Theologische Universiteit Kampen | Utrecht. Dat zorgt voor een stevige inbedding in de universitaire wereld en tegelijkertijd voor een verankering in het christelijk geloof.”

Met welke onderzoeksthema's zijn jullie momenteel bezig?

“In het onderzoeksnetwerk – dat gecoördineerd wordt door Arthur Alderliesten – wordt momenteel onder meer gewerkt aan een project over eenzaamheid en onderzoek naar menselijke waardigheid en de betekenis daarvan voor Europees gezondheidsbeleid. Verder hoopt Stef Groenewoud in 2023 samen met anderen te beginnen aan een onderzoek over morele vragen rond het levenseinde. Hij wil daarin onder andere onderzoeken hoe het komt dat in bepaalde regio's veel meer euthanasie voorkomt dan in andere regio's.”

Hoe zie je de toekomst van het Lindeboom Instituut voor je?

“We hebben de taak om de relevantie van ons werk steeds opnieuw te laten zien, aan zowel christelijke organisaties als aan een breder (christelijk) publiek. Aangezien we volledig afhankelijk zijn van giften, hebben we alleen toekomst als anderen ons werk steunen. Het Lindeboom Instituut zou daarom van mij wel wat meer zichtbaar mogen zijn. Het komende jaar willen we onder andere aan de slag met de vernieuwing van de website, want onze huidige site is wel wat verouderd. Verder lijkt het mij mooi als het Lindeboom Instituut wat vaker een publieksbijeenkomst zou organiseren.”

Nieuw rapport:

Kanttekeningen bij de derde evaluatie van de embryowet

In februari 2021 werd de derde evaluatie van de embryowet gepubliceerd en aan de Tweede Kamer aangeboden. In deze evaluatie werd aanbevolen om de definitie van 'embryo' opnieuw te overwegen en het verbod op het doen ontstaan van onderzoeksembryo's op te heffen. Prof. dr. ir. Henk Jochemsen schreef een kritisch rapport over deze evaluatie.

Hoewel Jochemsen positief is over enkele voorgestelde wijzigingen, wijst hij erop dat de evaluatie uitgaat van 'toenevende beschermwaardigheid' van embryo's. Dat komt er op neer dat embryo's in een vroeger stadium van hun ontwikkeling minder beschermwaardig zijn dan in een later stadium. Jochemsen is kritisch op deze visie: “We zijn dan ook van mening dat elk individu van de menselijke soort een volledig beschermwaardige gestalte van menszijn representeert, ook al zijn de persoonskenmerken (nog) latent. Anders gezegd: ieder embryo vertegenwoordigt een unieke vorm van menszijn die we ook in die allereerste fase niet mogen instrumentaliseren en opzettelijk vernietigen.”

Een van de hoofdpunten van de derde evaluatie is dat de definitie van 'embryo' opnieuw doordacht moet worden. Het rapport haakt hierop aan: Jochemsen betoogt dat de voorgestelde definitie van 'embryo' onvoldoende bescherming biedt voor niet-levensvatbare embryo's en embryo's die zijn ontwikkeld voor onderzoek. Hij stelt voor om opnieuw na te denken over het belang van de embryonale ontwikkeling: “In het licht van de embryologische inzichten valt er veel voor te zeggen dat het menselijke embryo een zich belichamend mens is dat zich dus *als mens ontwikkelt, niet een menselijk organisme*

dat zich tot een mens ontwikkelt.” Wanneer er op deze wijze wordt gekeken naar embryo's, dan is elke vorm van zich ontwikkelend menselijk leven volledig beschermwaardig.

Jochemsen wijst erop dat door nieuwe technologische ontwikkelingen het onderzoek met embryo's mogelijk minder noodzakelijk wordt. Er kan namelijk ook onderzoek gedaan worden met zogeheten 'embryo-achtige structuren'. Het gaat hier om zeer complexe materie. De vraag is namelijk wat deze structuren, gekweekt uit stamcellen, precies zijn. Als het geen embryo's zijn, is het mogelijk moreel verantwoord om er wetenschappelijk onderzoek mee te doen. Op die manier kan onderzoek met echte embryo's worden voorkomen.

Het rapport *Kanttekeningen bij de derde evaluatie van de embryowet* is gepubliceerd als 22^e rapport van het Prof. dr. G.A. Lindeboom Instituut. Het kan worden gedownload op onze website: www.lindeboominstituut.nl/rapporten.

Agenda

Op **16 januari 2023** start de tweede editie van de leergang 'Ethiek van de zorg'. Deze leergang bestaat uit acht cursusdagen in de periode van 16 januari tot 8 mei 2023.

Meer informatie vindt u op weetwatjegelooft.nl/seminars/zorgethiek.

Op **vrijdag 10 februari 2023** zal prof. dr. ir. Henk Jochemsen zijn afscheidsrede als bijzonder hoogleraar aan de Theologische Universiteit Kampen | Utrecht houden. Hij was bijzonder hoogleraar aan de VU van 1998-2009 en aan de TU Kampen | Utrecht in 2020-2022.

Henk Jochemsen zal tijdens de samenkomst een afscheidscollege geven over het thema:
Naar een hermeneutische benadering van ethiek van nieuwe technologieën in de geneeskunde.

De samenkomst wordt gehouden in de Aula van de Theologische Universiteit Kampen | Utrecht, Plompetorengracht 3 te Utrecht en begint om 15.00 uur.

U bent van harte uitgenodigd om hierbij aanwezig te zijn. Meld u aan via www.tukampen.nl/registreren.

Op **donderdag 1 juni 2023** zal prof. dr. Stef Groenewoud zijn oratie houden aan de Theologische Universiteit Kampen | Utrecht in het kader van zijn benoeming tot bijzonder hoogleraar Ethiek van de Zorg. De oratie zal gaan over geografische verschillen in de zorg rond het levenseinde in relatie tot perspectieven op waardigheid en waardig sterven. Ook hierbij bent u van harte uitgenodigd aanwezig te zijn. Meer informatie over de oratie zal gepubliceerd worden op onze website.

Intervisiebijeenkomst over eenzaamheid

In het kader van het onderzoeksplatform 'Cultuur van het Leven' worden intervisiebijeenkomsten gehouden rondom actuele en relevante thema's binnen de ethiek. Arthur Alderliesten, de projectcoördinator ethiek, vertelt meer over de vorige bijeenkomst.

Een van de thema's binnen het onderzoeksnetwerk Cultuur van het Leven is eenzaamheid. Eenzaamheid is een groot erkend probleem in onze samenleving. Het is niet voor niets dat de overheid een landelijke campagne is gestart 'Eén tegen eenzaamheid'. Hiermee doet de overheid een beroep op iedereen om naar elkaar om te zien. Maar is dat genoeg om de trend van eenzaamheid te doorbreken? Welke implicaties heeft een slogan als 'Eenzaamheid lossen we samen wel op'? Wat zijn de ervaringspraktijken die leven bij de leden van het platform Cultuur van het Leven? En welke betekenis hebben informele netwerken daarbij?

In de netwerkbijeenkomst, stond de positionering ten aanzien van eenzaamheid en de duurzame informele samenwerking centraal. Vanuit drie perspectieven (eenzaamheid–zorg–informele netwerken) is gereflecteerd op bovenstaande vragen en is de positionering vanuit de aanwezige organisaties gedeeld. Drie lectoren gaven een boeiende, richtinggevende inleiding: dr. Jan Piet Vlasblom (CHE) over het *Samen betreden van eenzaamheid*, dr. Wout Huizing (Reliëf) over *Ervaringsverhalen in de zorg* en dr. Wim Dekker (CHE) over *Informele netwerken*.

De daaropvolgende gesprekken leidden tot een gedeelde visie dat eenzaamheid niet oplosbaar, maar wel 'te betreden' is, waarmee het tegelijk een tegenstem vormt tegen het dominante maakbaarheidsdenken in onze samenleving. Eenzaamheid is existentiële eenzaamheid en vraagt om een

benadering vanuit betekenisverlening en zingeving. In een vervolg zullen we bezien hoe we vanuit dit thema tot een project kunnen komen, waarbij het zwaartepunt zal liggen op training en vorming van professionals en vrijwilligers. Hoe signaleer je eenzaamheid en hoe organiseer je dat? Hoe kun je 'er zijn'? Daarbij gaat het ook om de houding van de professional: hoe werk je dialogisch samen met informele netwerken? En: hoe kun je de signaleringsfunctie in de zorg activeren en organiseren? Wordt vervolgd!

Studenten over het vak “Inleiding medische ethiek”

Prof. dr. Stef Groenewoud en prof. dr. ir. Henk Jochemsen verzorgden afgelopen weken namens het Lindeboom Instituut het vak “Inleiding medische ethiek” aan de Theologische Universiteit Kampen | Utrecht. We vroegen twee studenten, Wiggert Pols en Alinde de Kruif, om iets meer te vertellen over hun ervaring met het vak.

Waarom hebben jullie ervoor gekozen om dit vak te volgen?

Alinde: “Ik heb ethische kwesties altijd al heel interessant gevonden. Ik vond daarom het vak wat we kregen in ethiek in de geneeskundeopleiding wat mager. Toen ik dit vak voorbij zag komen, heb ik ervoor gekozen het te gaan volgen, omdat het me mooi leek om me verder te verdiepen in de medische ethiek en omdat ik daar de tijd voor heb. Met name verdieping in de christelijke medische ethiek leek me enorm interessant, omdat het christen-zijn toch een levenshouding is die op sommige vlakken botst met de praktijk in het ziekenhuis.” Wiggert: “Ik heb dit vak gekozen, omdat ik vond dat er in de geneeskundeopleiding van de Erasmus Universiteit Rotterdam te weinig aandacht is voor ethiek, terwijl dat juist een van de belangrijkste aspecten van de geneeskunde is. Er wordt alleen een bepaalde basis uitgelegd. Als je meer wilt leren, dan moet je het op een andere manier regelen. Daarnaast kwam het goed uit omdat ik toevallig een paar weken vrij had van mijn studie.”

Zijn er dingen die jullie hebben geleerd die je later wil meenemen in je werk of opleiding?

Alinde: “Ik heb enorm veel geleerd. Er zijn heel veel aspecten die ik mee wil nemen in mijn werk. Van veel dingen was ik diep vanbinnen al wel overtuigd, maar dit vak heeft die zaken concreet gemaakt. Dat geeft handvatten om ze in de praktijk toe te passen.” Wiggert: “Bij dit vak heb ik geleerd vanuit meer perspectieven naar een casus te kijken. Dat kan soms leiden tot verrassende inzichten. Daarnaast hebben we ook handvatten gekregen hoe je in de praktijk een moreel beraad kan houden.”

Wat vonden jullie van het vak?

Wiggert: “Ik vond dit vak heel leuk. We hebben veel nieuwe dingen geleerd en ook met elkaar gediscussieerd. Wat ook hielp was dat we met een klein groepje waren, waardoor het snel een vertrouwde omgeving werd. Daarnaast waren de docenten heel vriendelijk en enthousiast.” Alinde: “Enorm leuk, interessant, diepgaand. Ik heb met name veel geleerd van de lessen over het normatieve praktijkmodel en over human enhancement. Ik vond het fijn dat de ethiek in dit vak breed werd benaderd en dat er diepgaand werd gekeken naar een wereldbeeld dat ten grondslag ligt aan bepaalde ethische overtuigingen en aan je eigen wereldbeeld. Ik vind het ook echt tof dat we in zes lessen zoveel verschillende onderwerpen hebben besproken. Ook hadden de docenten veel inhoudelijke kennis.”

Wat zouden jullie medestudenten willen meegeven over dit onderwerp?

Alinde: “Ik zou iedereen willen aanraden om het vak zelf te gaan volgen: het geeft je een sterker fundament in een wereld die soms totaal andere dingen roept – dat heeft het mij in ieder geval gegeven.” Wiggert: “Verdiep je allemaal een beetje in ethiek, want je hebt het altijd nodig in de zorg.”

De Theologische Universiteit Kampen | Utrecht

Over het Lindeboom Instituut

Het Prof. dr. G.A. Lindeboom Instituut is een wetenschappelijk onderzoeksinstituut op het gebied van ethiek van de gezondheidszorg. We onderhouden een leerstoel (aan de Theologische Universiteit Kampen | Utrecht), verrichten wetenschappelijk onderzoek, publiceren boeken, rapporten en bijdragen aan dag- en weekbladen, dragen bij aan het maatschappelijk debat en vertalen onze inzichten naar zorgbeleid en zorgpraktijk.

Adres Bergstraat 33 | 3811 NG Amersfoort
T 033 - 43 28 288
E info@lindeboominstituut.nl
W www.lindeboominstituut.nl
Facebook [lindeboominstituut](https://www.facebook.com/lindeboominstituut)
Twitter @LindeboomInst

Giften zijn welkom op NL47 INGB 0003 8057 45
t.n.v. Prof. dr. G.A. Lindeboom Instituut in Amersfoort.

Colofon

Redactie: Tabitha Moes MA
Lay-out en druk: Drukkerij AMV –
Buijten en Schipperheijn, Lunteren

Lindeblad is een uitgave van
het Lindeboom Instituut.
ISSN 1871-9775

Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut